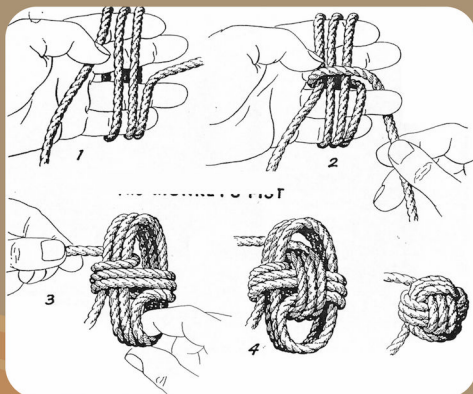
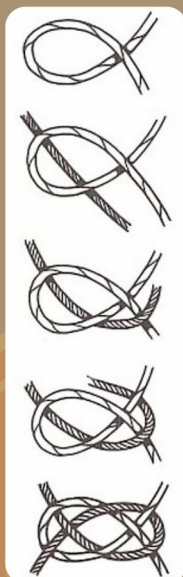

POGA KĀ AMULETS

Mūsdienās pirmajā vietā ir pogu praktiskais pielietojums. Senākos laikos pogas bija svarīgs priekšmets, kas spēja pasargāt tpašnieku no daudzām likstām. Latviskais nosaukums "poga" cēlies no krievu "pugovica". Krievu valodā pogas nosaukumam ir līdzīga sakne ar vārdiem, "baidīt" un "biedēklis". Iespējams, tas saistīts ar faktu, ka slāvu tautām bija izteiktāka un ilgāk nekā visām citām tautām saglabājās vēl viena no pogas funkcijām - amulets, kas aizsargā un aizbiedē ļaunumu.

Pogas - amuleti, 14. - 18. gadsimts

Pērtiķa dūres mezgls

Žozefines mezgls

Svarīga bija pogas piešūšanas vieta. Ievainojamākā un neaizsargātā cilvēka ķermeņa daļa vienmēr bijusi seja un kakls. Tāpēc pirmās pogas bija piešūtas pie apkaklītes un piedurknēm, lai ļaunie gari netiktu klāt cilvēka ķermenim.

Arī mūsdienās diezgan populāras ir mezglotās pogas ar senu aizsargājošu nozīmi - ķīniešiem tas ir pērtiķa dūres mezgls, bet francūžiem Žozefines mezgls.

Laimes pogas - suvenīri

Ļoti izplatīts atradums Senās Krievzemes arheoloģiskajos izrakumos ir piekariņi, kas bija sastopami līdz pat 18. gadsimtam. Tiem bija osiņa, aiz kuras to piešūva apgērba vienā pusē, bet otrā iestrādāja lentītes cilpu aizdarei.

Bauskas veiksmes pogas

Nereti pogām bija tukšs vidus, kurā tika ielikts gabaliņš metāla, skrots vai mazs apaļš akmentiņš. Uzskatīja, ka zvaniņu - pogu skaņas atvaira ļaunos garus.

Mūsdienās laimes un veiksmes pogas vairāk gan kalpo kā suvenīri, kurus iegādājoties varam ticēt, vairāk vai mazāk, to maģiskajām spējām. Uz pogām - amuletiem tāpat kā senāk tiek zīmētas vai iegravētas dažādas katrai tautai raksturīgas aizsardzības zīmes. Latviešiem tie ir latvju rakstu simboli.

Bauskas pilsētai kopš 2012. gada septembra ir pat savas personalizētas veiksmes pogas zelta, sudraba un bronzas nokrāsās. Tās izgatavotas no misiņa, niķeļa un vara. Vienā pusē pogām skatāma Bauskas ainava. Otrā pusē ir septiņi latvju rakstu simboli un vieta nelielam gravējumam.

SKURSTENSLAUĶA POGA

Šodien retais nezina par skurstenlauķa pogu, kas nes laimi. Ticējums skurstenlauķa pogai nāk no Eiropas un saistīts ar šīs profesijas misiju – nest gaismu, siltumu, drošību, atbrīvot ceļu ugunij. Skurstenlauķis jau no seniem laikiem dēvēts par laimes nesēju, un cilvēki vēl šobaltdien steidz pieskarties viņa apģērba spīdīgajām pogām. Dažs labs skurstenlauķis paliek arī bez kādas pogas.

Latvijas sudraba 1 Lats
«Laimes monēta», 2008. gads

Pēteris Hirte, ilggadīgs Mazsalacas ugunsdzēsējs un skurstenlauķis, kogniezēja Valtera Hirtes tēvs, ap 1950. gadu.
Foto J. Āboltiņš. (VINM 36286)

Ja uz ielas satiksi skurstenlauķi, diena būs laimīga, ja pieskarsies viņa pogai – kļūsi vēl laimīgāks, bet, ja izdosies šo pogu noraut, laime tevi nepametīs visu mūžu.

Ieraugot skurstenlauķi, jāpaberzē melna poga, tad iedomātā vēlēšanās piepildīsies.

Tiklīdz ēkām parādījās dūmeņi, radās arī nepieciešamība tos tīrīt. Tā 18. gadsimta sākumā radās amats - skurstenlauķis. Zināms, ka jau 1738. gadā Rīgā tika nodibināta skurstenlauķitāju cunftē. Lai arī 1866. gadā ar likumu cunftēu monopols tika atcelts, kā brīvprātīga amatnieku organizācija skurstenlauķu cunftē Latvijā darbojās vēl 20. gs trīsdesmitajos gados. Padomju varas gados skurstenlauķus gan vairāk dēvēja par dūmvadu tīrītājiem. 1992. gadā skurstenlauķi atkal atjaunoja savu amata brālību. Lai gan tradicionālais skurstenlauķis pilsētu ielās sastopams arvien retāk, un pārvietojas vairāk ar auto, nevis ar velosipēdu kā senāk, nekas neliecina par šī amata drīzu izzušanu. Svētku reizēs skurstenlauķi uzgērbj ar spožām pogām rotātas virsjakas, galvā liek cilindrus un pie sāniem - savam amatam raksturīgos darbarīkus. Joprojām katrs, kas vēlas var pieskarties skurstenlauķa "laimes" pogai.

2007. gadā Latvijas skurstenlauķitāju amatu biedrība Rīgā, Mūrnieku un Matīsa ielu skvērā, uzstādīja skulptūru «Skurstenlauķis un mūrnieks». Skurstenlauķa prototips bija skurstenlauķitājs Varis Vilcāns, savukārt mūrnieka tēlā - aktieris Kārlis Sebris.

2010. gadā Rīgā, Skolas ielā 22 pie Alberta koledžas atklāja bronzas skulptūru «Skurstenlauķis Alberts», lai nestu veiksmi gan skolēniem un studentiem sesijas laikā, gan arī pārējiem rīdziniekiem un pilsētas viesiem.

Skulptūra «Skurstenlauķis un mūrnieks»

Skulptūra «Skurstenlauķis Alberts»

Pastkarte «Daudz laimes Jaunā gadā!»
sūtīta 1937. gada decembrī. (VINM 45251)

Tāpat senajās Ziemassvētku un Jaungada pastkartēs un apsveikuma kartiņās skurstenlauķis redzams kā laimes simbols.

POGA LATVIJAS TERITORIJĀ. ARHEOLOĢIJA

Gadsimtiem senu apģērbu, tai skaitā pogu vēsture joprojām līdz galam nav izpētīta, jo rakstiskās liecības ir tikai no 13. gadsimta, bet seni nostāsti no mutes mutē zaudējuši ticamību. Tāpēc arheoloģiskajos izrakumos atrastie apģērbi, to fragmenti, aksesuāri, tai skaitā pogas, ir vienīgās materiālās liecības par cilvēku apģērbu valkāšanas tradīcijām, pārticību un sadzīvi līdz 13. gadsimtam. 15. un 16. gadsimtā parādās arvien vairāk dažādu vēstures avotu, kuros ir kaut arī fragmentāras, taču daudzveidīgas ziņas par apģērbu un tātad arī par pogām. Pilsētnieku apģērbu apraksti dažreiz sastopami ne tikai hronikās, bet arī citos avotos. Testamentos nereti norādīti apģērbi ar materiālu vērtību un pat to apraksti. Arī pilsētu izdevumu grāmatās dažkārt pieminēts apģērbs.

Nikolausa Mollīna grāmatas oriģināla titullapa

Pirmā Rīgas pilsētas grāmatiespiedēja Nikolausa Mollīna tipogrāfijā 1593. gadā iespiests "Karaļa pilsētas Rīgas – Vidzemē - godātās rātes atjaunotais kāzu un apģērbu nolikums".

Tajā apkopoti Rīgas Rātes 1593. gadā izdotie likumi, ar kuru palīdzību centās ierobežot pilsētnieku greznošanās kāri. Ikvienam bija jāievēro mērenība apģērbā un pilnībā jāatsakās no drēbēm, ko nav pelnījis un nevar nēsāt ar godu, citādi var saņemt sodu. Aizliegts bija nēsāt arī apzeltītas pogas. Likumi paredzēja, ka daļa apģērbu un aksesuāru valkāšanas aizliegumu neattiecās uz augstāko kārtu un vidusšķiru. Greznības likumi bija spēkā līdz 18. gadsimtam.

dažreiz rakstītos avotos minētajiem apģērbu un aksesuāru aprakstiem. Daudzas no rakstos pieminētajām lietām ir neatgriezeniski zudušas, dažkārt nepievēršot pienācīgu uzmanību senatnes liecību nozīmībai. Daļa no vērtīgā arheoloģiskā materiāla joprojām guļ zemes dziļēs un gaida savu atradēju- arheologu.

POGU ROTĀJUMI. ARHEOLOĢIJA

Āraišu ezerpils 9.- 10.gs. ornamentēta zobena roktura poga

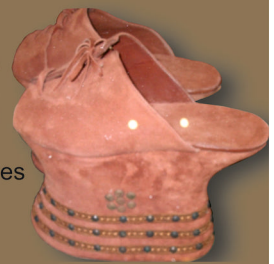
No arheoloģiskajos izrakumos iegūtajām senlietām zināms, ka līdz 12. gadsimtam Latvijas teritorijā rotāšana ar podziņām konstatēta tikai atsevišķos gadījumos, piemēram, 6.-7.gs. latgaļu un sēļu vīriešu cepurēm un dažiem 9.gs. latgaļu un zemgaļu ādas apaviem. Cepuru rotājumi bija audumā vai kažokādā vairākās rindās iestiprinātas 5-7mm diametra dobas bronzas podziņas. 9.gs. latgaļu - Aizkalnes Lejasbitēnu - un arī zemgaļu - Bauskas Čunkānu - kapulauku vīriešu apbedījumos konstatēti ar siksnīņu sienami un bronzas podziņām rotāti dziļas kurpes veida ādas apavi. Podziņu rindas tiem bijušas cieši gar zoli un papēža daļu, apavu virsdaļā tās veidojušas ornamentu. Savulaik Gūģeru 8.-12. gadsimta senkapos atrasts ādas maciņš ar alvas pogu rotājumu. Zināms arī, ka jau no 8.-10. gs. jostas rotātas ar 2 rindās izvietotām pussfēriskām podziņām. 11.-12.gs. līdzīgas podziņas joprojām lietotas greznu ādas jostu rotāšanai. Bez pogu rotājumiem, kurus var uzskatīt par izgatavotiem uz vietas Latvijas teritorijā, Āraišu ezerpilī, kas datēta ar 9.-10. gs, tika atrastas no skandināvu zemes ievestas trīsstūrveida zobena rokturu pogas ar sudraba un vara stieplīšu inkrustāciju. Izrakumos Puzes pagasta Lejaskrogu kapsētā tika atrastas senlietas, kas datējamās ar 14.-16. gadsimtu, starp kurām arī josta ar sudraba pogām. Arheoloģiskajos izrakumos Salaspils Lipšu kapulaukā dažos 12.gs. lībiešu vīriešu kapos atrastas greznas bronzas pogas, kas norāda, ka bez svārkjiem, kas parasti bija velkami pār galvu, lietoti arī pogājami svārkji.

Zobena roktura poga, bronza, 16. gs. (CM 107966)

Grāmatu apkalums, pumpura formas poga, bronza, 15. gs. (LNVN, VI213:6464)

ekspozīcijā izstādītas 16.gs. otrās puses un 17. gs. sākuma dāmu virskurpes - čopīnes atdarinājums, kam gar apakšējo malu trīs rindās izvietots pogu veida rotājums.

Sākot lietot pogas kā apģērbu aizdares elementus, joprojām saglabājās arī pogu rotājošā funkcija. Bauskas pils

Virskurpe - čopīne

Arheoloģiskajos izrakumos Cēsu pils teritorijā savulaik atrastas senlietas no 15. un 16. gs. - grāmatu apkalumi - puslodes, plakanas un pumpura veida bronzas pogas un 16. gs. bronzas zobena roktura poga.

POGA LATVIJAS TERITORIJĀ. ARHEOLOĢIJA

ZELTA UN BROKĀTA POGAS

16. gadsimta augstmaņu apģērbi bija smagi monumentāli tērpi, kas pauda tā valkātāja bagātību un pārkumu. Tērpus darināja no zīda, samta un brokāta.

Mode Latvijas teritorijā 17. un 18. gadsimtā bija ļoti mainīga. Apģērbu valkāšanas tradīcijas mainījās. Taču augstmaņi vienmēr ģērbās daudz izsmalcinātākā apģērbā nekā vienkāršie ļaudis. Viņu tērps bija kā izrādīšanās veids. Zemāko šķiru pārstāvjiem bija vienkārši apģērbi, kas vairāk kalpoja sadzīvīskām vajadzībām un to pamatfunkcija bija praktiska - pasargāt no aukstuma vai karstuma, vai aizsargāt ķermeni no savainojumiem ikdienas darbos.

Hercogs Gothards Ketlers (1517 - 1587) un viņa sieva Anna (1533 - 1602).
/Nezināma mākslinieka darbs pēc senāka prototipa. 1584. gads, Vācija, Hofēštates pils/

Vienu no pilnīgākajiem 17. gadsimta otrās puses vidzemnieku un kurzemnieku apģērbu aprakstiem sniedzis Duisburgas Universitātes profesors J. Brants 1673. gadā. Ļoti precīzajā svētdienas vīrieša apģērba aprakstā minēts, ka turīgie iedzīvotāji valkājuši garus aitādas kažokus, kam abās pusēs šķērsām pār krūtīm bijušas uzšuves četru vai piecu centimetru platumā. Vienas puses uzšuvju galos atradušās pogas, bet otras puses uzšuves rotājušas cilpas, ar kurām aizdarīja kažoku. Sieviešu svētdienas tērpa aprakstā pogas nav minētas, tikai saktas.

No vēstures materiāliem zināms, ka 18. gadsimtā Kurzemē hercoga Jēkaba valdīšanas laikā, Kurzemes galmā strādājis arī amatnieks – pogu izgatavotājs Ādolfs Karls Binhers. Kurzemes hercoga Frīdriha Kazimira pasūtījumu rēķinos lasāms, ka dažkārt Rīgā viņš iegādājies zelta un sudraba brokātu un dučus kamzoļu pogu no zelta.

Apbedījumos atrastais apģērbs ir vienīgās liecības par baroka laika apģērbu. Dučiem zelta un sudraba pogu ticis izmantots arī Kurzemes hercoga galminieku un amatpersonu vajadzībām.

Divas pogas saglabājušās no Frīdriha Kazimira Ketlera apbedījumu apģērba. Hercoga kambarsulaiņa Johana Kazimira Branda aprakstā minēts, ka Frīdriha Kazimira apģērbam bija dimanta pogas svārkjiem un vestei. Taču līdz mūsdienām saglabāties 1913. gada Kurzemes hercogu kapeņu izpētes un stāvokļa fiksācijas apraksta fragments, kurā teikts, ka hercogs Frīdrihs guļ ozolkoka zārkā un vestei, kas atrodas virs krekla ir divarpus centimetru attālumā viens no otra un trīs centimetrus gari pogcaurumi, kas apšūti ar zelta diegu. Bikšu pogcaurumi ir četrarpus centimetrus gari un apšūti ar rupju diegu. Vestes un bikšu pogas ir apvilktas ar brokātu. Dekoratīvi pogcaurumi bijuši arī vestes kabatām. Svārkjiem priekšpusē sešpadsmit pogājami un vienpadsmit dekoratīvi pogcaurumi. Dekoratīvi pogcaurumi bijuši arī gar vertikāli iegriezto kabatu abām pusēm un priekšas paplatinājuma aizmugures malu. Atrastās pogas veidotas uz sfēriskas koka rīpas tīnot brokāta diegu. Sveču gaišmā šāda tipa pogas mirdzēja un radīja dimanta mirdzuma efektu un tās varēja noturēt par īstām dimanta pogām.

Hercogs Frīdrihs Kazimirs Ketlers (1650 - 1698)
/Nezināms mākslinieks. 18. gs. sākuma kopija, Zviedrijas Nacionālā muzeja krājums Gripsholmas pilī/

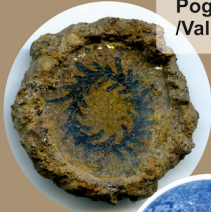
1775. gadam. Izrakumos tika atsegti arī trīs netraucēti apbedījumi. Vienā no 17. gadsimta apbedījumiem bija vīrietis ietērpts ar sudraba brokāta apšuvēm rotātā vestē vai svārkos, virpotām, arī ar brokātu apvilktām koka pogām. Tā ir tikai otrā reize, kad arheoloģisko atradumu laikā hercogistes perioda kapsētā tiek konstatēts brokāts. Brokāts Livonijā bija pazīstams kopš 14. gadsimta, taču tā atradumi ir reti un liecina par zināmu turību un sabiedrisko statusu. Gan ne brokāta pogas, bet brokāta diegi, brokāta lentu un mežģīņu fragmenti salīdzinoši lielā apjomā atrasti Cēsu pilī.

2019. gadā tika veikti arheoloģiskie izrakumi pie Tukums Svētās Trīsvienības evaņģēliski luteriskās baznīcas. Arheologi veica izrakumus kapsētā, kas līdzās dievnamam pastāvējusi no viduslaikiem aptuveni līdz

POGA LATVIJAS TERITORIJĀ. ARHEOLOĢIJA VALMIERA UN APKĀRTNE

Pirmie arheoloģiskās izpētes darbi Valmieras pils teritorijā notika 1937. gadā. Tie ar pārtraukumiem turpinājās līdz 1939. gadam. Pēc II Pasaules kara arheoloģiskie darbi Valmierā atsākās vien 1972. gadā. Arheoloģiskie izrakumi notika gan Valmieras senpilsētas, gan pils teritorijā. Tāpat izrakumi savulaik veikti gan Rūjienas baznīcas kapsētā, gan plaši pazīstamajā Ziemeļlatvijas kulta vietā Zilākalnā un citviet. Starp senlietu atradumiem izrakumos ir arī neliels skaits pogu.

**Poga ar rakstu zem stikla .
/Valmieras senpilsēta, 1989/**

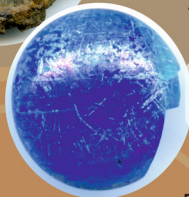

**Bronzas poga ar dzelzs kājiņu, apsudrabota.
/Valmieras pils, 1989/**

1973. gada vasarā Valmieras muzejs kopā ar tolaik Latvijas PSR Vēstures muzeju izdarīja pārbaudes izrakumus Zilākalnā, kuru uzdevums – noskaidrot Zilākalnā esošo apbedījumu hronoloģiju un raksturu, kā arī iegūt materiālus tolaik topošās jaunās ekspozīcijas vajadzībām. Starp atradumiem - apaļa 12mm diametra alvas podziņa ar četriem caurumiņiem, 16.-17.gs. Tā atrasta vienā no apbedījumiem aiz galvas kreisajā pusē.

**Stikla poga.
/Valmieras senpilsēta, 1980/**

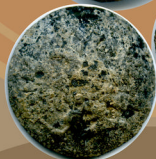
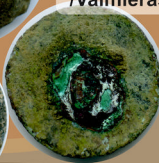
1980. gada izrakumos Valmieras senpilsētas Tērbatas bastionā tika atrasta zila caurspīdīga stikla podziņa. 1989. gadā Valmieras senpilsētas teritorijā pie Ziloņu ielas tika atrasta poga ar stikla virspusi, kurai raksts zem stikla, bet

Valmieras pils Rietumu korpusa vienā no pagrabjiem - bronzas pogas puse ar dzelzs kājiņu. Pa bronzas pogai tika atrasts arī pils teritorijā 1990. un 1995. gadā. 1990.gada izrakumos atrasta arī apģērba cilpiņa, kas izlikta no stieplītes. Sakarā ar muzeja ēkas celtniecību, kā arī restaurācijas darbiem baznīcā un elektrības kabeļu vilkšanu Dzirnauvu ezeriņa krastā Ziloņu ielā gan Valmieras pilī, gan senpilsētā 2004. gadā tika veikti arheoloģiskās izpētes un uzraudzības darbi. Pils teritorijā tika atrastas četras pogas - dzelzs poga ar kājiņu, diametrs 34mm; bronzas poga ar kājiņu, diametrs 16mm; dzelzs poga ar kājiņu, diametrs 18mm; bronzas poga, diametrs 14mm.

**Bronzas poga.
/Valmieras senpilsēta, 2006/**

**Bronzas poga.
/Valmieras senpilsēta, 2007/**

Plaši arheoloģiskās izpētes un uzraudzības darbi Valmieras senpilsētā notika 2006. gadā sakarā ar jauna auto stāvlaukuma izbūvi pie Veselības centra un lielveikala Valleta celtniecību. Atsedzot senpilsētas aizsargmūri, auto stāvlaukuma būvniecības laukumā blakus mūrim atrodas divas pogas, 17mm un 24mm diametrā, un divas pogas lielveikala būvniecības laukumā - viena poga 20mm diametrā, otra 16mm diametrā. Arheoloģiskajos izrakumos senpilsētas teritorijā 2007. gadā atrada piecas bronzas pogas. Bronzas pogu ar kājiņu atrada arī 2008. gadā Valmieras pils elektrokabeļu tranšejā. 2009. gadā izrakumos Rūjienas kapsētā atrada bronzas apģērba āķīti ar cilpiņu.

**Bronzas apģērba āķītis ar cilpiņu.
/Baznīcas kapsēta, Rūjiena, 2009/**

Visvairāk pogu atrasts 2013. gadā Valmierā Pilskalna ielā. Kopskaitā astoņpadsmit dažāda izmēra un materiālu pogas un viens bronzas apģērba āķītis. Atrastas stikla, bronzas, kaula un viena gliemežvāka poga. Dažas no bronzas pogām bija ornamentētas. 2018. gadā sakarā ar Valmieras pils kultūrvides centra būvniecību tika veikti izrakumi. Atrasto senlietu sarakstā arī viena apaļa 28mm diametra baltmetāla poga. Tā kā senpilsētas teritorijā joprojām turpinās rakšanas darbi sakarā ar ielu rekonstrukciju un jaunu inženierkomunikāciju izbūvi, joprojām pastāv iespēja atrast senas pogas.

**Gliemežvāka poga.
/Pilskalna iela 3, Valmiera, 2013/**

**Kaula pogas.
/Pilskalna iela 3, Valmiera, 2013/**

**Kaula poga ar bronzas apdari.
/Pilskalna iela 3, Valmiera, 2013/**

**Bronzas pogas.
/Pilskalna iela 3, Valmiera, 2013/**

